

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»**

**ОДЕСЬКИЙ ПРИВАТНИЙ
ЗАКЛАД ОСВІТИ
«ТІКВА-ОР САМЕАХ»**

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ
НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ**

Збірник наукових праць

**Одеса
2022**

УДК 371
ББК 74

Ухвалено Вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
Протокол № 8 від 24.03.2022 р.

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор Черненко Н.М.
кандидат педагогічних наук Рищак Н.І.

Сучасні проблеми навчання і виховання : збірник наукових праць
/ Упорядник І.О. Бартенєва. Одеса, 2022. Лютий. 220 с.

У збірнику наукових праць розглядаються актуальні питання сучасної педагогічної науки. Матеріали стануть у нагоді для викладачів закладів вищої освіти, здобувачів вищої освіти, аспірантів, педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти

*ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К.Д. УШИНСЬКОГО»
ОДЕСЬКИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД ОСВІТИ «ТІКВА-ОР САМЕАХ»*

© Кафедра педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», 2022
© Одеський приватний
заклад освіти «Тіква-Ор Самеах», 2022

ФОРМУВАННЯ ГРАФІЧНИХ НАВИЧОК УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ ПИСЬМА

*Щенцова О.М.,
вчитель початкових класів
ОПЗО «Тіква-Ор Самеах»*

Письмо – комплексний вид навчальної діяльності учнів початкових класів. Воно складається з цілої низки структурних компонентів, багатьох правил і умінь, оволодіння якими – це складний, тривалий і нелегкий процес не тільки для шестирічних, а й взагалі для учнів початкових класів. Різні науковці (Н.Красногорський, О. Запорожець) зазначали, що дитина, навчаючись писати, повинна оволодіти трьома основними групами навичок, а саме:

а) технічними – правильно користуватися письмовим знаряддям, координувати рухи руки, дотримуватися гігієнічних правил;

б) графічними – правильно зображувати окремі букви, склади, слова; писати букви з необхідним нахилом, розміщувати їх рівномірно в слові та в рядку; правильно з'єднувати, дотримуватися визначеної відстані між словами;

в) орфографічними – правильно визначати звуковий і буквений склад слів, коментувати їх написання, самостійно добирати слова [4, с.77].

У процесі письма утворюються зв'язки між елементами мови й рухами, потрібними для їх позначення на письмі. Саме під час утворення цих зв'язків дитина зустрічається з труднощами, які зумовлюються високою рухливістю руки, пальців, передпліччя.

Рухи руки гальмуються під впливом зовнішніх факторів: рух за інерцією, важкість самої руки, протидія паперу, одягу, тобто цілий комплекс силових взаємодій, які заважають точному виконанню руху. Щоб запобігти відхиленню руки, дитина мимоволі напружує м'язи, рука втрачає свою рухливість, виникають різні помилки. Отже, щоб дитина навчилася писати, вона насамперед повинна навчитися виконувати рухи легко, вільно, без

зайвого м'язового напруження [5, с.23].

Не вміючи добре координувати рух руки, дитина часто механічно в пришвидшеному темпі виконує рухи вгору, вниз, праворуч, ліворуч, змінюючи при цьому не тільки положення руки, а й фалангів пальців. І чим швидше вона намагається це зробити, тим очевиднішими стають її відхилення у зображенні певного символу. Форма, розмір, нахил, рух руки на рядку – все це вимагає від дитини уваги та часу для засвоєння. Якщо за таких умов засвоюються неправильні навички, то виправити їх важко.

Особливості й труднощі письма полягають у необхідності одночасного розвитку рухів руки й очей. Виконання рухів контролюється, коригується, управляється шляхом зіставлення результату з метою руху.

На початкових етапах оволодіння письмом, коли в дитини ще відсутні кінестатичні уявлення, рухи контролюються зором. Педагог пише потрібну букву на дошці, пояснює спосіб дії. Дитина стежить, аналізує структуру букви. Написання букви в зошиті супроводжується зоровим контролем, відбувається зорове зіставлення написаного із зразком і коригування величини, форми, положення букви на лінійці та її окремих частин. Дитина має справу з такими просторовими відношеннями як справа, зліва, вгорі, внизу, під лінією, на лінії, посередині рядка. Орієнтування на сторінці зошита, координація рухів руки, зору дається дитині досить важко [4, с.98].

Учитель має враховувати специфіку самого процесу письма як складного комплексу дій для 6-7 річних учнів. Враховувати особливості системи знаків, які має дитина засвоїти та допомагати набутти їй навичок самостійного їх використання.

Над уникненням труднощів у каліграфії працювало багато вчених. Д.Ельконін вважав, що «у дошкільному віці перебудова рухів і дій дитини полягає в тому, що вони починають практично виховуватись, контролюватись і регулюватись самою людиною на основі уявлення про майбутню дію та умови її здійснення». І.Павлова досліджувала утворення тимчасових нервових зв'язків у корі головного мозку [5, с.34].

Вчені Н.Красногорський, О.Запорожець, Н. Пантіна, М.Лісіна доводили, що дитина старшого дошкільного віку, як у фізіологічному, так і в психологічному відношенні готова до сприймання нових видів орієнтовно-дослідницької діяльності й на її основі до засвоєння складніших рухових навичок, до яких належать і навички письма [4, с.23].

У 2-4-х класах продовжується робота щодо розвитку дрібної моторики руки, розпочата в першому класі. Особлива увага надається розвитку вмінь писати друковані рукописні рядкові та великі букви українського алфавіту; поєднувати букви в процесі написання слів, використовуючи способи поєднань (верхнє, нижнє та середнє); зберігати правильну форму, широту, висоту букв, правильність поєднань під час письма слів, речень; писати зв'язно, ритмічно букви в словах і реченнях, правильно розташовуючи їх у рядку; писати під диктовку букви, склади, а також слова, вимова й написання яких збігаються; списувати рукописні склади, слова, речення; записувати рукописними буквами друковані літери, склади, невеликі слова; зіставляти графічну форму друкованих і рукописних, рядкових і великих букв.

Як показує практика, монотонне й одноманітне написання букв чи слів стомлює учня, не викликає в нього інтересу, не активізує розумових і творчих здібностей. Насамперед, необхідно створити емоційний стан. Зацікавленість – основа успіху дітей на уроках письма.

Тому, готуючись до кожного уроку каліграфії ми намагалися дібрати матеріал та об'єднати його, по можливості, спільною темою. На початку уроку (актуалізація опорних знань) діти залюбки відгадували загадки, пригадували те, що вони знали про істоту чи предмет, про який говорилося в загадці.

На уроках каліграфії постійно відбувався розвиток зв'язного мовлення 6-7 річних дітей Загальновідомо, що уроки зв'язного мовлення збагачують словниковий запас учнів, сприяють розвитку усного та писемного мовлення, а також виробляють у дітей уміння застосовувати набуті знання з

орфографії та синтаксису.

Серед багатьох видів робіт з розвитку зв'язного мовлення на уроках каліграфії нам хотілося б зупинитися на складанні учнями оповідань за прислів'ями.

Це був складний, але цікавий вид роботи. Після пояснення значення того чи іншого прислів'я, діти добирали кілька варіантів зачину тексту, а далі розпочиналася творча робота учнів та каліграфічний запис самого прислів'я.

Ми також пропонували ілюстрації за змістом прислів'я.

Наводимо приклади оповідань за прислів'ями, які створили 6-7 річні учні на уроках письма.

Краще вміти робити щось одне, та добре, ніж усе, та погано.

Прийшла Оксанка до подруги, а та й хвалиться:

– Яка я молодчина, Оксанко: і їсти вмію зварити, і спекти, і випрати білизну, і прасувати, і вишивати...

Та й не договорила, бо каструля з борщем заклекотіла, вилився борщ на плиту; запахло горілим – то пироги в духовці про себе нагадали... Забула й праску вимкнути – на білій кофтині з'явилася велика жовта пляма...

Оксанка й каже подрузі:

– Краще вміти робити щось одне, та добре...

Де багато господиень, там хата неметена.

Багатодітна родина жила на околиці села. Гарні дівчатка в сім'ї.

А дівчаток у них аж п'ятеро. Спішать вранці батьки на роботу, загадують дітям, що робити...

Старша Катруся тут же меншій Настусі:

– Ти позамітай, пил повитирай.

А Настуня – Оленці:

– Оленко, чуєш... Треба позамітати та пил витерти.

Оленка те саме загадує Світланці...

Цілий день в хаті неметено. Вже й вечір... Ось-ось мають прийти батьки з роботи.

Мала Оля взяла віник, позамітала, поприбирала скрізь. Почала витирати пил.

Надійшла мама й сказала:

Бджола мала, а й та працює. Та й простягнула шоколадку своїй найменшній. Олечка почала ту шоколадку ділити на сім частин, щоб кожний поласував хоч маленьким шматочком. Сестри голови похиляли...

На цьому етапі уроку (актуалізація опорних знань) ми практикували слухання музики чи роботу з літературними творами, розгадування кросвордів та ребусів, часто проводили вправи на спостережливість та розвиток уваги (наприклад: «Порахуй іграшки», «Знайди спільне», «Знайди відмінне»), використовували вправи «Лабіринт» або «Прочитай прислів'я (скоромовку) за стрілками». Подобалися дітям «Абеткові ігри», коли на кожну букву алфавіту потрібно було назвати ягоду, квітку тощо.

Наприклад, вивчаючи написання літери Ж, ж ми на уроці письма проводили

ігри «Утвори й прочитай слова», «Встав потрібну букву».

У + Р ... + Ж ... + Й = УРОЖАЙ ЖУК — К + Р + НА + Л =

ЖУ + К =

ЖО + Л... + ДЬ =

Гра «Утвори нове слово з певних букв».

...ОРОВА ...УК ...КО ...КОЛА ...РОК ...ЛІВЦІ

Завдання (робота з деформованим текстом): Правильно прочитати речення, слова. Спробувати виключити зайве.

УБИКИК (кубики)

ЯЛАЛЬК (лялька)

ЕДЕМАЖВ (ведмежа)

УРЖАНЛ (журнал)

ніСгове зайча. неДь вуб петлий. ніСг вуб комрий. няЖе піливз
нісгове чазай.

(Снігове зайча. День був теплий. Сніг був мокрий. Женя зліпив снігове
зайча)

Для розвитку пам'яті, уваги, мислення використовували **зорові
диктанти** (слова діти записували в зошит каліграфічно).

ЖАР (3)

ЖАРТ (4)

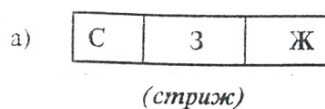
НІЖКА (5)

КНИЖКА (6)

ЖУРАВЛІ (7)

ЖУРАВЕЛЬ (8)

Конкурс «Розгадай ребуси!»

Пропонуємо завдання для розвитку зв'язного мовлення 6-7 річних
учнів на уроках письма під час вивчення літери Ж, ж :

1) За малюнками тварин та схемами скласти речення.

_____ . (Журавель літає високо).

_____ -- _____ . (Жирафа живе у зоопарку).

_____ -- _____ --- . (Жук сховався під великим листком).

2) Скласти оповідання, використовуючи слова - опори: осінь,
журавлі, теплі краї, зима, до весни.

3) Передати зміст української народної казки «Лисичка та Журавель», але придумати своє закінчення, продовжити казку.

4) Складання акровіршу.

Жовтіють на дубовім вітті.

Осінній час – трусить пора,

Летять вони додолу миттю,

У торбу їх лісник збирає.

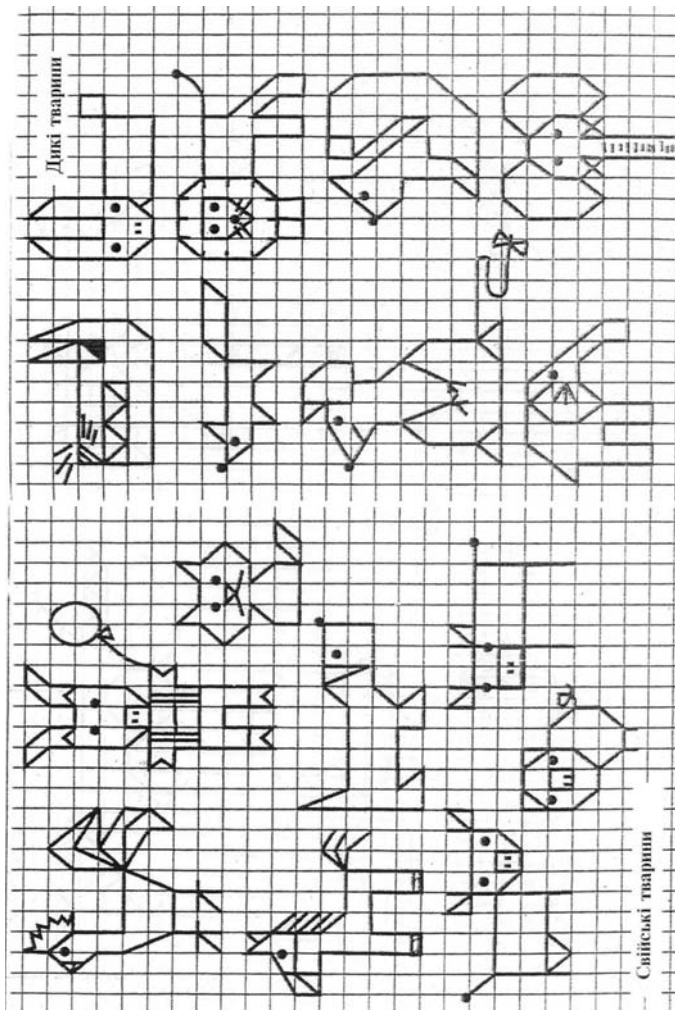
Ділянку знайде залюбки,

І там з них виростуть дубки.

Окремим етапом уроку каліграфії була підготовка руки учня до виконання письмових вправ. Підготовка руки дитини до письма передбачала розвиток:

- зап'ястку руки й дрібних м'язів пальців;
- координації рухів руки, пальців, очей, передпліччя;
- розвиток окоміру (вміння визначити центр, середину, підпорядкувати рухи руки, очей контролю свідомості);
- просторових уявлень (зліва, справа, внизу, над і під лінією, між лініями);
- плавності, точності й ритму рухів;
- уміння проводити безвідривні лінії олівцем на папері, в зошиті[4, с.57].

З цією метою пропонували школярам вправи на сполучення точок, проведення безвідривних ліній, проведення кривих ліній за пунктиром, обведення контурів предметів по штриховій лінії, декоративне малювання, малювання по клітинках за зразком, малювання свійських та диких тварин тощо).

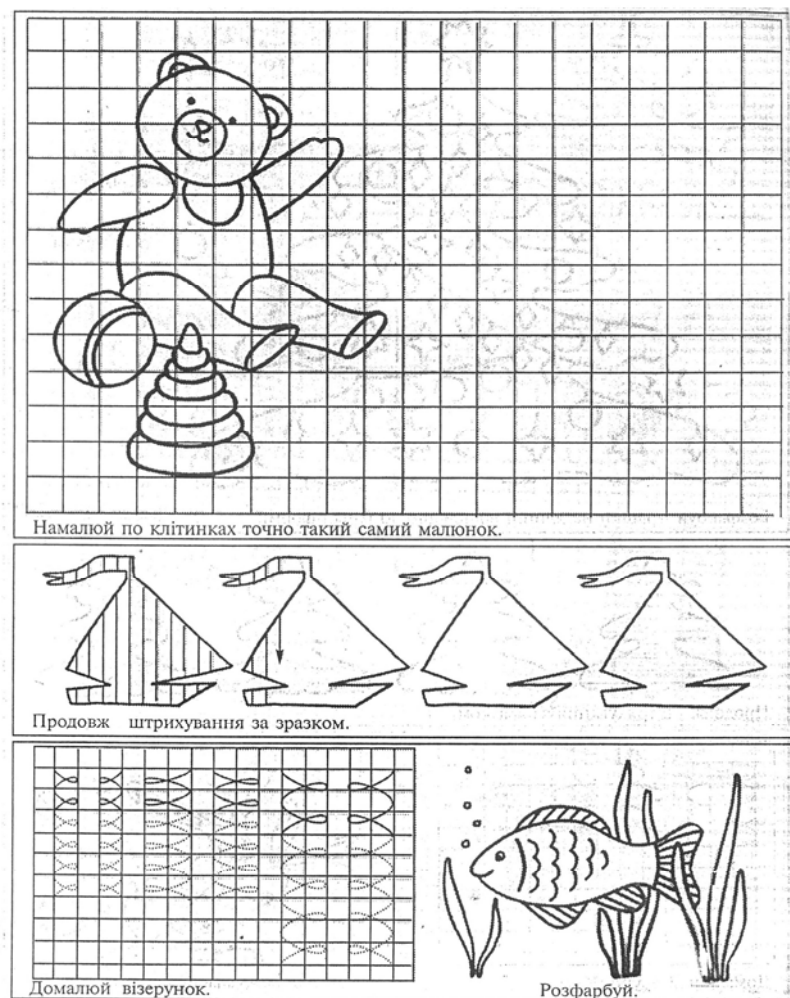
Наприклад, цікавою була така вправа як «Лабіринт». Її мета – розвиток наочно-образного мислення, уваги, дрібної моторики руки, здатності до самоконтролю. Але необхідно було виконувати цю вправу правильно. А саме: виконувати варто було лише в заданому напрямку – від початку (входу в лабіринт), а не навпаки. Другим важливим правилом уло проведення лінії чітко по середині доріжки, намагаючись зобразити її рівною.

Особливу увагу на уроках каліграфії ми приділяли різним видам штрихування, які сприяли розвитку й зміцненню дрібної моторики кисті руки, відпрацювання координації рухів. А саме: штрихування прямими лініями (вертикальними й горизонтальними), штрихування похилими лініями, штрихування уривчастими короткими лініями, штрихування півовалами предметів овальної форми (шишка, рибка, качан кукурудзи), штрихування спіральними лініями предметів круглої та овальної форми (коло, овал, слива, вишня, жолудь), штрихування лініями з петлями,

центричне штрихування (від центру), штрихування крапками зображень яблука, груші, моркви, вишні тощо. Також було мішане штрихування: в одному орнаменті або візерунку поєднувалися кілька видів штриховки.

Правила штриховки були дуже простими: штрихувати лише в заданому напрямку, не виходити за межі малюнка, дотримуватись однакових відстаней між лініями штриховки.

Штрихуючи, дитина не відчувала втоми, вона робила це вільно. Але штриховка – це не тільки зміцнення руки, а й розвиток мовлення школярів, збагачення словникового запасу за допомогою цих самих малюнків (опис малюнків, звуко-буквений аналіз слів).

Цікавим видом роботи для розвитку графічних навичок 6-7 річних дітей був графічний диктант. Діти уважно слухали команди вчителя та проводили лінії, намагаючись передбачити майбутнє зображення.

Графічні диктанти допомагали розвитку орфографічної пильності, уважності. Вони розвивали у дитини довільну увагу, просторову уяву, дрібну моторику пальців рук, координацію рухів.

Обов'язковим моментом кожного уроку була пальчикова гімнастика, яка також була пов'язана з мовленнєвим розвитком дітей. Зображення руками тварин супроводжувалася розучуванням і хоромим декламуванням невеличких віршиків про них.

Кожну вправу пальчикової гімнастики варто було виконувати декілька разів по черзі обома руками. Вправи пальчикової гімнастики, художньо-зорові образи літер, віршований дидактичний матеріал зробили уроки письма цікавими та ефективними. Вченими (Н.Пантіна, М.Лісіна) було доказано, що рухи пальців рук позитивно впливають на розвиток дитячої звуковимови та інтелектуальних здібностей [4, с.45].

З метою перевірки засвоєння першокласниками фонематичного письма та правильного написання букв і їх поєднань у букварному періоді ми проводили каліграфічні диктанти – словникові або написання зв'язного тексту (пам'ятаючи, що, по-перше, це повинні були бути слова, які вже писалися; ті, які писалися за фонетичним принципом; по-друге, що в кінці цього періоду школярі могли писати до 5 рядків за урок).

Диктант – це письмо за слухом. Перехід від списування до письма за слухом був можливий, якщо учні засвоїли написання та поєднання букв, тобто списування повинно було випереджати письмо під диктовку. Ми проводили диктанти: навчальні, тренувальні, контрольні (за метою й призначенням); зорові, слухові та зорові (за формою проведення); попереджувальні, пояснювальні, вибіркові, коментовані, творчі, вільні, самодиктанти, словникові, перекладні тощо.

Розв'язування орфографічного завдання на уроках письма здійснювалося через формулювання правил; звернення до словника; до звуко-буквеного та складового аналізів; до проговорювання слів за складами (так, як їх пишуть); до демонстрування карток; до попереднього запису на

дощі. Іноді розв'язування орфографічного завдання відбувалося в процесі запису – це був коментований диктант. У цьому виді диктанту аналіз (пояснення) й синтез (запис) максимально були зближені. Цей вид диктанту вважався доцільним на початковій стадії формування орфографічної навички.

У практиці ми застосовували попереджувальний диктант з попередньою підготовкою — «диктант на урок», підготовлений (проаналізований вдома текст диктувався в класі). У пояснювальному диктанті хід роботи був такий: 1) вчитель диктував, діти записували слова (текст); 2) пояснення правопису слів. Іноді вчитель не диктував, а показував предмети – це був «диктант-мовчок». Вчитель міг під час диктанту запропонувати учням підкреслювати орфограми, в позначенні яких вони вагалися – це був диктант «перевіряю себе».

Використовували вибіркового диктант: з тексту, що вчитель диктував, діти добирали та записували слова з орфограмою.

Ефективним засобом удосконалення орфографічної грамотності було письмо по пам'яті. До запису тексту по пам'яті вчитель проводив орфографічний його аналіз. Далі діти запам'ятовували текст і писали по пам'яті.

Вільне письмо передбачало добір прикладів, самостійне конструювання та запис слів, текстів з орфографічною метою. Тут поєднувалися завдання з розвитку мовлення та орфографічні. Ми використовували деякі види вільного письма: вільне списування (діти читали текст у підручнику, аналізували правопис слів, закривали підручник, писали текст так, як запам'ятали). Вільний диктант – робота виконувалася за частинами (попередньо вчитель ділив текст на завершені за смислом частини). Читали кожен частину, учні переказували її, пояснювали правопис усіх слів або окремих (залежно від мети навчання), далі кожен писав її так, як запам'ятав. Творчий диктант – текст створювався й записувався самим учнем. Цей вид диктанту мав велику варіативність: добір і запис слів з

виучуваними орфограмами; аналогічних тим, які записані вчителем на дошці (іноді такий диктант називався «диктантом-завданням»); складання і запис речень зі словами (тільки з даних, з введенням інших, без зміни слів, із зміною); добір слів учнями й введення їх у складені речення в тому порядку, в якому ці слова записані на дошці; творення зв'язних текстів. До творчого диктанту відносили доповнення тексту словами – орфограмами; заміна під час письма граматичної форми слова залежно від мети; поповнення речень у процесі запису: вчитель давав частину речення – початок, кінець чи окремі слова із середини.

Різновидом творчого диктанту був «німий диктант»: учні записували дії вчителя, вживаючи, наприклад, дієслова в 3-й особі однини. З навчальною метою ми проводили його так: записові слова передувало усне складання речень та пояснення правопису слів.

Необхідно також було звернути увагу на питання виправлення хиб у почерку 6-7 річних дітей.

Першим недоліком була деформація основних елементів малих та великих букв. Щоб виправити його, систематично на уроках письма вчитель демонстрував на класній дошці правильні зразки письма букв. Водночас ми проводили коментування та аналіз графем. Учні свідомо сприймали недоліки, якщо власноручно писали на класній дошці й аналізували написане.

Другим недоліком почерку було порушення принципу безвідривності написання елементів малих та великих букв. Для виправлення цього недоліку вчитель при проведенні каліграфічного письма повинен був повсякчас наголошувати на безвідривності написання. Пишучи на класній дошці заплановані на заняттях малі чи великі букви, ми проводили чіткий аналіз і синтез кожної букви, зокрема, а під час перевірки зошитів робили виправлення й пояснювали зразки сполучення елементів букв.

Третім недоліком у формуванні почерку було неправильне поєднання малих та великих букв у словах.

До четвертого недоліку в почерку належало недотримання постійної висоти літер в одному й тому самому слові. Бездоганне й повсякденне виконання учнями відповідних правил письма, а також постійний контроль вчителя сприяли усуненню цього недоліку. Різні за висотою літери при написанні були у значної частини учнів при переході до письма у зошиті в одну лінію.

П'ятим недоліком у формуванні почерку було недотримання правильного нахилу в написанні букв у словах та слів у реченнях. Таке письмо гальмувало процес виконання будь-яких записів, воно негативно впливало й на читання.

Щоб виправити вказаний недолік, ми запропонували чітко дотримуватись таких вимог: правильно класти зошит під час письма; сидіти за партою; тримати ручку. Це були повсякденні правила шкільної гігієни. Нехтування ними призводило до неправильного нахилу письма.

Отже, вчитель, який творчо ставиться до роботи, не може задовольнитися простим констатуванням успіхів або невдач, пов'язаних із застосуванням тих чи інших методів навчання при формуванні графічних навичок школярів. Він намагається зрозуміти й усвідомити причини впливу, бо подолання порушень в письмі школярів значною мірою залежить не лише від самих учнів, а й від вчителя. Це залежить також від глибоких знань дитячої психології, від інноваційних методів навчання графіки письма, перевірених педагогічною практикою.

Щоб навчання каліграфічного письма було успішним, систематичним і послідовним, слід домагатися правильного написання букв під час виконання будь-яких письмових робіт. «Учнівські зошити – дзеркало всієї виховної роботи», – писав В. Сухомлинський. Молодому вчителеві він радив: «Побачите гарне, чітке, грамотне письмо переважної більшості дітей – це вже прямий орієнтир: у даному класі можна навчитися багато чого... Зошити – це результат усього педагогічного процесу та одночасно реалізація всіх навичок, які сформувалися в процесі навчання грамоти» [4, с.75].

Література

1. Воскресенська Н.О., Цєпова І.В. Прописи: навчальний посібник для 1 класу. В 2 частинах. Харків. 2006. 36 с.
2. Додусенко Н.О., Кумова Н.В. Пишемо красиво: прописи з розвиваючими завданнями. В 3 частинах. Харків. 2002. 60 с.
3. Карабаєва І. Письмо і писемне мовлення *Початкова освіта*. 2002. № 19. С.12-16.
4. Кирей І.Ф., Трунова В. А. Методика викладання каліграфії в початковій школі: навчальний посібник. Київ: Вища школа. 2004. 143 с.
5. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи. *Початкова освіта*. 2008. № 37 –38. С.23-40.
6. Шарапова Л.С. Навчання першокласників письма. *Початкова школа*. 1981. № 10. С.67-76.